

LAVRENTII VALLENSIS DE LINGVAE LATINAE ELEGANTIA ad Ioannem Tortellium Aretinum per me M. Nicolaum Ienson Venetiis opus feliciter impressum est. M.CCCC.LXXI. Introducción, edición crítica, traducción y notas por Santiago López Moreda. Universidad de Extremadura, Cáceres 1999 (2 sv., 833 str.)

Prije osvrta na ovo izdanje, potrebno je obrazložiti zašto se o njemu piše na stranicama marulološkoga godišnjaka, u rubrici koja je dosad bila ispunjena gotovo isključivo prikazima i ocjenama izdanja Marulićevih djela ili knjiga o Maruliću. Dva su tomu razloga.

Prvo, *Marulianum* kao ustanova, pa i *Colloquia Maruliana* kao znanstveni zbornik, od početka su zamišljeni kao mjesto proučavanja i prikupljanja dokumentacije o temama koje su šire od samog opsega marulologije. Ne zanemarujući bavljenje Marulićem, valja u perspektivi sve više poklanjati pozornost okolišu u kojem je njegovo djelo nastajalo, u prvom redu istraživanjem tema iz hrvatskoga humanizma, ali i praćenjem znanstvenih spoznaja na međunarodnom planu.*

Drugo, jedna je od zadaća *Marulianuma* obnoviti, u obliku suvremenih izdanja, Marulićevu kućnu knjižnicu. To je razmjerno lako učiniti s onim dijelom njezina fonda koji čine klasički pisci, ali je znatno teže s humanističkim prijevodima grčkih klasika te s djelima srednjovjekovnih i humanističkih auktora. Takva se izdanja rjeđe pojavljuju, pa je razumljivo da će našu pozornost privući svaka relevantna novost s toga područja.

Djelo Lorenza Valle (1407-1457) *Elegantiarum linguae Latinae libri sex* (kako glasi naslov u starim izdanjima) možda je najvažniji spis u vrlo obilnoj humanističkoj produkciji na gramatičko-stilističkom području. Pisac je njime htio obnoviti klasičku čistoću latinske gramatike, frazeologije, stila i leksika, kakva je postojala prije nego što su je iskvarili "barbari". Svoje djelo temelji na Ciceronu i još više Kvintilijanu, a prvi nakon Priscijana (6. st.) uvodi običaj da svoje tvrdnje potkrepljuje primjerima iz uzornih auktora. Valla je, za razliku od mnogih drugih humanista, kritički pristupao podacima što ih je nalazio u djelima rimskih gramatičara (Priscijan, Donat, Servije, Nonije Marcel i dr.). Unatoč nekim polemičkim reakcijama (Antonio del Rho, Poggio Bracciolini), *Elegantiae* su doživjele izniman uspjeh: sačuvane su u velikom broju rukopisa, a do 1536. doživjele su barem 59 izdanja.

Marulić je u svojoj knjižnici posjedovao *Elegantiae* čak u dvije inačice: prva je zabilježena kao *Laurentii Vallensis Elegantie*, i očigledno je sadržavala čitavo djelo, a drugu, pod naslovom *Compendium elegantiarum Valle*, zasad nije moguće točnije odrediti. Moguće je da je to skraćeno izdanje inače opsežna Vallina djela priredio sam Marulić, za vlastite potrebe, a moguće je i da je posjedovao koji od

* Naravno, za takvu svrhu bilo bi nužno pojačati profesionalni postav *Marulianuma*, ali ovdje nije mjesto da se o tome raspravlja.

tiskom objavljenih kompendija, što su ih sastavili Bonus Accursius i Antonio Mancinelli.

Vallin spis nije sačuvan u autografu, a prvo je izdanje objavljeno dugo nakon auktorove smrti. Te okolnosti, kao i velik broj rukopisnih prijepisa, a napokon i razlike među prvim dvama izdanjima koja su se pojavila praktički istodobno, 1471, u Veneciji i Rimu (i još jedno iste godine u Parizu!), znatno otežavaju posao priređivaču novog izdanja, pa do pojave knjige o kojoj govorimo takva izdanja nije ni bilo. Stručnjacima su stajala na raspolaganju stara izdanja te Vallina *Opera omnia* što ih je 1962. priredio Eugenio Garin u dva sveska, od kojih prvi sadrži pretisak standardnoga 16-stoljetnog izdanja *Laurentii Vallae Opera* (Basel 1540). Valline predgovore svakoj od šest knjiga djela — važne teorijske rasprave o filološkim i književnim pitanjima — također je objavio Garin, u zbirci tekstova *Prosatori latini del Quattrocento*, Milano — Napoli 1952 (s usporednim talijanskim prijevodom).

Santiago López Moreda, profesor latinske filologije na Filozofskom fakultetu u Cáceresu, Španjolska, poduhvatio se dakle nimalo lagana zadatka da priredi prvo kritičko izdanje Vallina spisa i ujedno ga prvi put u cijelosti prevede na koji živi jezik (u ovom slučaju dakako španjolski). Njegovo je izdanje dio znanstvenoga projekta “Tradición y originalidad en la teoría gramatical del Renacimiento”, a tiskano je kao treća knjiga niza *Grammatica humanistica. Serie textos*. Ovo dvosveščano izdanje sadrži: *Prólogo* voditelja projekta Eustaquia Sáncheza Salora (str. 9-11); *Introducción* S. Lópeza Morede (str. 13-43), s poglavljima: 1. *Breve apunto biográfico*; 2. *L. Valla Polemista*; 3. *Las Elegantiae* (3.1. *Elaboración*; 3.2. *Contenido* — s prikazom sadržaja svih šest knjiga; 3.3. *Valoración*); 4. *Teoría gramatical* (4.1. *Morfosintáctica*; 4.2. *Léxica*); 5. *Nuestra edición*. Nakon toga slijedi popis pet izdanja kojima se priređivač služio te *Bibliografía básica* (str. 43-47), koja sadrži 86 jedinica. Od str. 49. do 805. teče Vallin tekst: na lijevim stranicama tiskan je latinski izvornik popraćen u dnu stranice identifikacijama citata (kojima je tekst bogato protkan) i tekstovnim varijantama, dok se na desnim stranicama nalazi usporedni španjolski prijevod S. Lópeza Morede i njegove objasnidbene bilješke. Na kraju je, za ovakvo izdanje nezaobilazan, *Rerum ac verborum index* (str. 807-818) i *Índice general*, tj. kazalo naslova svih poglavlja Vallina djela — kojih ima ukupno 480! (str. 819-833)

Polazeći od podataka koji svjedoče da je Valla svoje djelo neprestano mijenjao i dotjerivao, pa da stoga i ne postoji definitivna auktorska verzija, te suočen s golemim brojem prijepisa (čiji broj ne navodi) i izdanja, uz nedostatak putokaza o tome kojemu bi među njima valjalo pokloniti povjerenje kao autentičnijem od ostalih, priređivač se odlučio za praktično rješenje: kao temelj svojeg izdanja uzeo je mletačku *editio princeps* iz 1471, koju je tiskao Nicolas Ienson, a za varijantne lekcije uzeo je u obzir izdanja: Pariz 1471 (Gering-Granzt-Frigurgerk); Pariz 1532 (Gryphius); Venecija 1536 (haeredes Aldi); Antwerpen 1557 (Io. Steelsius). Od toga je odustao jedino u poglavlju 6,34: *Persona*, jer je u madridskom primjerku mletačkog izdanja, kojim se služio, ono potpuno nečitljivo zbog cenzorske

intervencije (odlukom iz 1707!); stoga je tekst spomenutoga poglavlja preuzeo iz rimskoga izdanja iz 1471. godine (P. de Lignamine).

Priređivač je nesumnjivo obavio golem posao: Vallin tekst obuhvaća u ovom izdanju oko 370 tiskanih stranica, a valja tu pribrojiti višestruku usporedbu s varijantnim izdanjima, te dakako prijevod na španjolski. Nije nam moguće ući u potanke ocjene (a za španjolski prijevod nismo ni kompetentni), no zasigurno je posrijedi iznimno vrijedno izdanje, zahvaljujući kojemu jedan od najvažnijih tekstova humanističke latinske filologije postaje svakomu lako dostupnom, nastolnom knjigom. Ne samo stručnjak za humanističko razdoblje, nego i latinist drugačijega profila — iako će se danas osloniti na daleke potomke Vallina “antibarbarusa” (kao što je npr. klasični *Lehrbuch der lateinischen Syntax un Semantik* Hermanns Mengea) — naći će u *Ljepotama latinskog jezika* obilje zanimljive i korisne građe, osobito u poglavljima što obrađuju *verborum significationes*, da ne govorimo o odavno prepoznatoj programatskoj važnosti predgovorâ pojedinim knjigama.

Moglo bi se naći mjesta i ponekom prigovoru. Nije objašnjeno zašto je za naslov djela uzet singularni oblik *Elegantia*, koji se nalazi u kolofonu mletačkog izdanja: *Laurentii Vallensis de linguae Latinae elegantia...* (usp. str. 42), kad je u naslovima starih izdanja redovan množinski oblik, a i ovdje se u *Uvodu* djelo skraćeno navodi kao *Elegantiae* (množinski oblik naslova i inače je općeprihvaćen u literaturi). Nije dovoljno jasno zašto za kritičko kolacioniranje nije uzeto u obzir i rimsko izdanje iz 1471. godine. U bibliografiji uočljiv je nedostatak jedne od najznačajnijih studija što se u novije vrijeme pojavila o *Elegancijama*: Mariangela Regoliosi: *Nel cantiere del Valla. Elaborazione e montaggio delle “Elegantiae”*, Rim 1993. U samom tekstu zapazili smo sljedeće netočnosti:

4,63: Izvornik: “Nam *Pugna Certamenque* etiam citra arma fit; interdum etiam fit nudis verbis” (490). Prijevod: “Así pues, tanto pugna como certamen tienen lugar también sin armas, a veces incluso sin palabras” (491, podvukao B. L.).

Nudis verbis ovdje znači: “samim (pukim) riječima”, a ne “bez riječi”, kao što je prevedeno.

U 5,34 u prijevodu se navodi Ciceronova rečenica u onom obliku u kojem je izvornik ne donosi u glavnom tekstu, nego u kritičkom aparatu. Prijevod: “Al presente, Cicerón: *Verum haec non sunt in nostra manu*” (597). Izvornik: “De praesenti Cicero: *Non est istuc in manu mea*” (596). Kritički aparat: “**30** Verum haec non sunt in nostra manu *Steelsius*” (596).

Poneki takav nedostatak ipak je posve sitan u odnosu na golem dobitak što ga stručnjaku donosi ovo izdanje, pa sa zanimanjem očekujemo nove naslove u nizu *Grammatica humanistica* kao i nova djela iz pera Santiaga Lópeza Morede. Za knjižnicu pak *Marulianuma* nije neznatan dobitak što posjeduje Valline *Elegantiae*, i to zahvaljujući upravo ljubaznu poklonu samog priređivača.

Bratislav Lučin